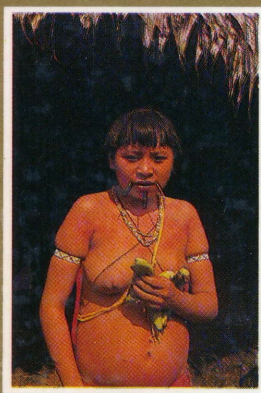
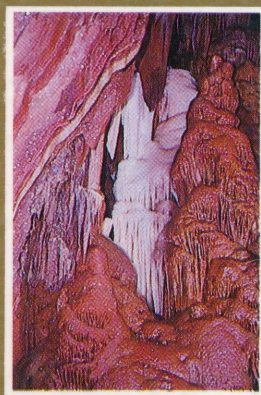
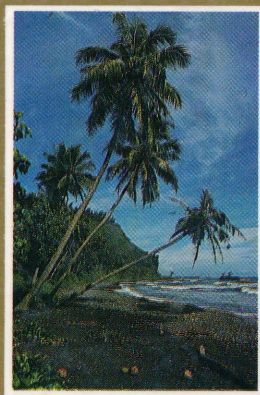
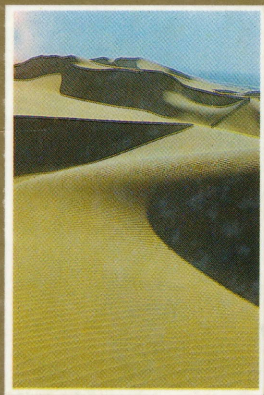

MAGYAR UTAZÓK LEXIKONA

dett le és nagy hírű orvos lett. Számos orvosi munkáján kívül megírta Miskolc földr.-át, mely egyike az első magyar településföldr.-i munkáknak.

M.: Topographia oppidi Miskolcz historico-medica. Cassoviae, 1782. – Ir.: Szinyei: Mlr.; Frisnyák S.: Borsodi földr.-i írók a XVI–XIX. sz.-ban. Borsodi Évk., 1959.

B. D.

Benyovszky Móric (gróf, Lajos Ágoston, Aladár): a Csendes-óceán és Madagaszkár utazója (1741. szept. 20., Verbó, Nyitra m. – 1786. máj. 24., Keleti-fok, Madagaszkár). Születési idejéről a mai napig vita folyik. Az általunk elfogadott időponttal szemben 1746-ot is említik mint lehetséges születési évet. Apja B. Sámuel huszár ezredes, édesanyja Révay Rozália bárónő volt. A családnak Lengyelországban is éltek rokonai. – Egészen fiatalon katonai pályára lépett, s jó előmenetelnek örvendhetett. Kevésbé sikeresen alakultak családi körülményei. Apja halálakor örökösödési ügyben éppen Lengyelországban tartózkodott, és távollétét felhasználva, rokonai kizárták az apai örökségből. Miután hazatért, fegyveresen próbált érvényt szerezni jogainak, amit ellenlábasai felségsértési kísérletnek, lázadásnak tüntettek fel az udvarnál. Mária Terézia a valóságos helyzet kivizsgálása nélkül fosztotta meg ~-ot birtokaitól és száműzte birodalma ter.-éről. Ő ekkor Lengyelországba ment. – Egy indiai utazás terve foglalkoztatta, ezért alaposan tanulmányozta a hajóépítést, a földr. és a tengerjárás tud.-át. Az indiai út azonban nem valósulhatott meg, mert a Bari Konföderáció 1768-ban kibontotta a felkelés zászlóját az orosz megszállók ellen, és ~-ot mint lengyelországi birtokost és a Konföderáció tisztjét, fegyverbe szólították. Csapatá-

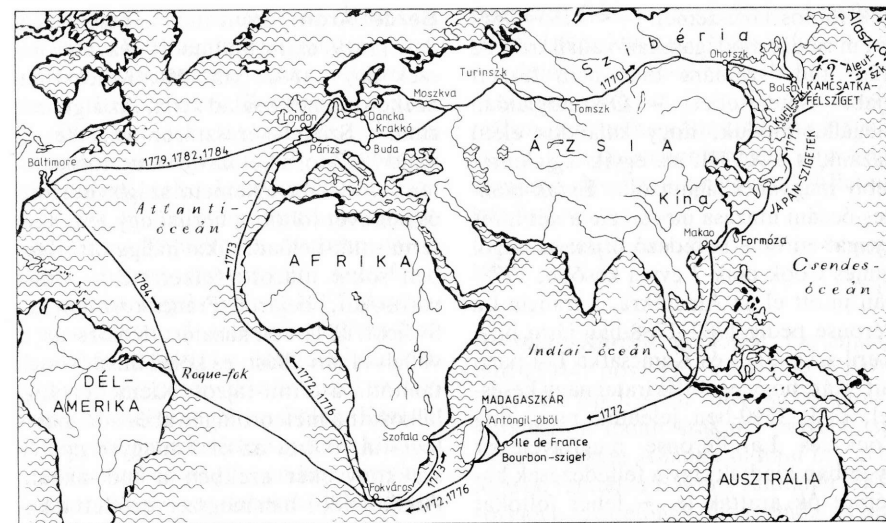

Benyovszky Móric

val Zwaniecznál ütközött meg először az orosz erővel, majd miután visszavonulásra kényszerült, a törökországi Chocimba távozott. Innen 50 huszárral visszatért Lengyelországba. Ütközben összegyűjtötte a Konföderáció seregének kőszáló katonáit, és ezekkel megerősödve, felvette a harcot a Stanislawow mellett útját álló orosz csapatokkal. A túlerővel szemben alulmaradt és foglyul esett. – Kijevbe, majd Kazánba kísérték. Innen sikerült megszöknie, de Szentpétervárott elfogták és 1769. nov. 26-án újra elindították Kamcsatka felé, ahová a következő esztendő nov.-ében érkezett meg. A kamcsatkai hónapok eseményei a legkevésbé tisztázottak ~ életrajzában, és ezen időszakhoz fűződik a legtöbb valószínű feltételezés is, noha éppen kamcsatkai napjai tárták fel leginkább valódi jellemét, a szabadságeszme iránti lelkesedését és együttérzését az elnyomott néptömegekkel. 1771 tavaszán ~ a bolserecki fegyenctelepre száműzött cári tisztek bevonásával felkelést szervezett. El-

foglalta az erődöt, és a kikötőben horgonyzó hajókat, majd kiáltványt szerkesztett, melyet egy kivételével valamennyi száműzött aláírt. E kiáltvány Oroszország addigi tört.-ének legforradalmibb felhívása, amely a későbbi forradalmi mozgalmak (Pugacsov-felkelés, dekabrista felkelés) manifesztumainak is mintául szolgált. A zendülők 1771. máj. 12-én hagyták el Bolserecket egy zsákmányolt hajón ~ parancsnoksága alatt. Egy év múltán ~-ot már Párizsban találjuk. Sikerült megnyernie a francia kormány bizalmát, és megbízást kapott egy madagaszkári gyarmatszerzési vállalkozásra. ~ madagaszkári tevékenysége és vélt „királysága” is sokat vitatott kérdés e rendkívüli ember élettört.-ében. Három év múltán a gyarmati tisztviselők áskálódása miatt el kellett hagynia a szigetet és 1777 elején visszatért Franciaországba. – Pályájának további, a tört.-i irodalomban nem kellően felderített szakasza az észak-amerikai függetlenségi háborúhoz való viszonya. Felkérte az Amerikába induló lengyel Pulaski tábornokot, hogy terjessze a Kongresszus elé javaslatát, mely szerint, ha az Egyesült Államok katonái – pol.-i érdekei úgy kívánják, hogy európai hadszínteret nyisson Anglia ellen, ehhez támaszpontként felajánlja Madagaszkár szigetét. – 1778–1779-ben ~ a későbbi II. József magyar király szolgálataiban részt vett a bajor örökösödési háborúban. Ez a szolgálat helyezte őt vissza a bécsi udvar bizalmába, és ennek révén nyerte el a grófi c.-et, melyet ő már korábban is használt. – 1779 nyarán Amerikába utazott. A Kongresszus lovat és 1000 dollárt utalt ki számára, hogy Pulaski tábornokhoz utazhasson. Pulaski egy nevet viselő önálló légiót vezényelt és 1779 őszén elesett. Az elképzeléseiben

tése alatt) sikeresen átkelt Észak-Amerikába. A menekülők ebben reménykedve, amikor elérték a Kamcsatka-félsziget D-i kiszögellését, a Lopatka-fokot, nem a Kuril-szigetek mentén folytatták útjukat Kína felé, hanem ellenkező irányba, ÉK-nek fordultak. A hajó útjáról ~ naplót vezetett, és a látottakat, a főbb eseményeket emlékirataiba is beleszótta. Az utóbbit tanulmányozva → *Jankó János* feldolgozta a menekülők vélt útvonalát. Eszerint ~ és társai először a kamcsatkai partoktól K-re egy nagy lakatlan szigeten szálltak partra, mely ma Bering nevét viseli. Öt napi tartózkodás után folytatták útjukat ÉK felé, érintették Kamcsatka egyik kiugró K-i fokát, majd jún. 5-én újabb szárazföldet értek, mely Jankó feltételezése szerint a Szt. Lőrinc-sziget volt. Az útvonalnak ez a legbizonytalanabb szakasza, mivel a szigetek neveit lehetetlen azonosítani, ~ csillagászati helymeghatározásai pedig pontatlanok. Nagyon valószínű, hogy a távoli É-on fekvő Szt. Lőrinc-sziget helyett ~ a Szt. Matthew-szigetet, vagy a Pribilof-szigetek egyikét látta. Ezután DK-nek, D-nek fordulva elérték az Aleuták szigetláncát. ~ 12 szigetet nevezett meg és írt le, de közülük Jankó csak egyet tudott azonosítani: az Unimak-szigetet. A mellette fekvő átjárón kijutottak a Csendes-óceánra, ahol nem kellően tisztázott okok miatt irányt változtattak: Amerika helyett visszafordultak Ázsiába. Több hétig bolyongtak az Aleuták szigetei között, majd júl. elején a Kuril-szigetek egyikén kötöttek ki. Innen DNy-nak tartva elérték Hokkaidót, majd a Japán-szigetek K-i partjait követték, miközben többször partra szálltak. ~-nak erről az útszakaszból készített beszámolóját → *Teleki Pál* boncolgatta, és kemény kritiká-

Benyovszky Móric utazásai

val illette a Japán-szigetek térképeiről kiadott művében. Az utazás további szakasza a földr.-i felfedezések szempontjából már kevésbé jelentős: végigjárták a Ryukyu-szigeteket, háborúba keveredtek Formóza (Tajvan) szigetén, érintették Kína partjait, majd 1771. szept.-ben útjuk Makaóban végződött. Itt ~ eladta a hajót, és a szökevények szétszédtek. ~ néhány orosz társával Franciaországba utazott, közben rövid időre megállt Fort Dauphinben, Madagaszkár szigetén, ami új elképzeléseket ébresztett benne. – **A madagaszkári exp.:** ~ és csapata 1773. ápr. 22-én indult el 3 hajóval a franciaországi Lorient kikötőjéből és szept. 21-én kötöttek ki a Madagaszkártól K-re fekvő francia szigeten, Île de France-on. ~-val tartott felesége, →*Hönsch Zsuzsanna* is. Madagaszkári fő telepüket a sziget ÉK-i oldalán fekvő Antongin-öböl mélyén, a Tingballe (ma: Antainambalana) folyó torkolatánál épí-

tették fel, és a király tiszteletére Louisbourg-nak (Lajosvár) nevezték el. Ebben az időben Madagaszkár belsejét még nem ismerték az európaiak, legfeljebb a sziget parti településeit látogatták, és nemigen merészkedtek be a népes malgas törzsek által lakott belső felföldekre. ~ első felderítő exp.-ját 1774-ben Louisbourg-ból a szárazföldön keresztül a Ny-i partokra, a Bombetoka-öböl vidékére irányította. Ugyanez év végén egy másik csapata a sziget É-i részének öbleit és szigeteit vizsgálta meg. A harmadik nagy exp.-ra 1776–1777-ben került sor, ekkor jutottak el az első európaiak a sziget közepén fekvő Antsirabe és Antananarivo vidékére. ~ személyesen nem vett részt ezekben a vállalkozásokban, mivel kormányzói teendői Louisbourghoz kötötték. A felderítő csapatokat a malgas nyelvet jól beszélő Nicolas Mayeur kapitány vezette. Az exp.-k tapasztalatairól szóló frásos beszámolók Madagaszkár megismerésé-

nek fontos láncszemei. – ~ 1785–1786. évi második madagaszkári vállalkozása a földr.-tud. számára már nem hozott újabb ismereteket. – Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy kalandos életű hazánkfia a XVIII. sz. egyik legjelentősebb magyar világutazója. Észak-csendes-óceáni utazása megelőzte a két híres nyugat-európai felfedező útját: az angol James Cook csak 7 évvel később, 1778-ban jutott el az Aleutákra, a francia La Pérouse pedig 1787–1788-ban járta be a Kuril-szigeteket és Kamcsatka D-i partjait. Kár, hogy ~ emlékiratai nagy késéssel, csak 1790-ben jelentek meg, míg Cook és La Pérouse megfigyeléseit nyomban kiadták, így a felfedezések babérjait ők aratták le. ~ fehér foltokat tüntetett el exp.-jával Madagaszkár térképéről is, ám itt eredményeit a féltékeny gyarmati hatóságok tussolták el.

M.: The Memoires and Travels of Mauritius Augustus Count de Benyowsky. Written by himself. Translated from the original manuscript (by William Nicholson). London, 1790; Magyarul: Gróf B. M. saját emlékiratai és útleírásai. Ford.: Jókai Mór. Bp., 1888. Legújabb kritikai kiadás a Jókai Mór Összes művei sorozatban. 52. köt. Bp., 1967. – Ir.: A. B. M.-ra vonatkozó irodalom könyvtárnyi terjedelmű. A legrészletesebb bibliográfia a fentebb említett kritikai kiadásban található. Alább csak a földr.-i munkásságára vonatkozó jelentősebb írásokat említjük. Jankó J.: Gróf B. M. mint földr.-i utazó. Kritikai megjegyzések Kamcsatkától Makaóig tett útjára. Bp., 1890; Teleki P.: Atlasz a Japáni szigetek cartographiájának tört.-éhez. Bp., 1909. 150–158. o.; Krizsán L.: Néhány magyar kutató szerepe Afrika tud.-os megismerésében (XVIII–XIX. sz.). Világtört., 1981. 1. 80. o.; Lugosi Gy.: B. M. Madagaszkáron – „autolegenda” és valóság. Századok, 1984. 2. 361–390; Balázs D.: B. M. szerepe Madagaszkár földr.-i megismerésében. Földr. Múz. Tan. 3., 1987. (Benyovszky-szám, mely több más, B. M.-ra vonatkozó tanulmányt is közöl.) Balázs D.: B. M. Élet és Tud., 1991. 51.; Szádeczky-Kardoss I.: Újabb közvetett bizonyíték B. 1741-es születési évére. Földr. Múz. Tan. 10., 1991.

K. L., B. D.